

Social Class and
Politics in Eastern
Europe

CLASA SOCIALĂ ȘI POLITICA ÎN EUROPA DE EST^{*)}

ANTHONY HEATH, GEOFFREY EVANS
IOAN MĂRGINEAN

Social class has been one of the central social cleavages which structure political behaviour in the Western Europe. It is not at all clear that we would expect to see similar patterns in the emerging democracies of Eastern Europe.

Using data from a comparative research in some Eastern European countries, we find statistically significant class differences and they are almost exactly in the same direction as we would expect to see in Britain. But education, age and ethnicity have rather larger effects as is proved in the Romanian case.

Clasa socială continuă să fie unul dintre principalele clivaje sociale care determină comportamentul politic în Europa de Est. Deși nu se bucură de aceeași importanță în toate țările occidentale și deși însemnătatea sa s-a diminuat oarecum în ultimii ani, ea rămâne în orice caz una dintre componentele cheie ale celor mai multe democrații occidentale.

Elementar, clasa socială ar putea fi privită ca generatoare de conflicte de interese între cei care "au" și cei care "nu au" resurse. Clasa muncitoare, cu situații de muncă și de piață mai puțin avantajoase, manifestă tendința de a favoriza un anumit grad de redistribuție a veniturilor și a bogăției precum și o creștere a intervenției guvernamentale în garantarea salariilor și a locurilor de muncă, dar și tendința de a simpatiza cu partidele politice de stânga.

Dimpotrivă, clasa de mijloc manifestă tendința menținerii statu quo-ului și sprijină partidele politice de dreapta. Analize dintre cele mai elaborate asupra claselor sociale atrag atenția pe de-o parte asupra intereselor unor noi clase (fermierii sau așa-numita mică burghezie, de pildă), și chiar a constituirii unei noi clase de mijloc, cea a specialiștilor salariați.

De remarcat că patternuri similare ale claselor ca susținătoare ale stângii, respectiv drepte, au fost identificate în Marea Britanie, Franța, Germania și Olanda,

^{*)} Comunicare prezentată la Conferința Anuală a Asociației de Studii Politice, Universitatea Swansea, 29-31 martie 1994.

și în aceasta constă esența modelului vest-european (vezi De Graaf, Newbeerta și Heath, 1993).

Nu este clar dacă ne-am putea aștepta la patternuri similare în democrațiile în formare din Europa de Est. În socialism, situațiile de pe piața muncii ale diferitelor grupuri ocupaționale apar într-un raport de divergență față de cele întâlnite în Vest (Garnsey 1975), și, în plus, unele categorii întâlnite în democrațiile occidentale, cum ar fi de pildă mica burghezie, evident nu au echivalent în țările Europei de Est. Din 1989 forțelor pieței li s-a acordat o oarecare influență; cu greu ne putem aștepta totuși (cu excepția fostei RDG) ca acestea să se fi constituit în modele ale intereselor de clasă (a se vedea Kitschelt, 1992, și în cazul unor țări examinate aici, Evans & Whitefield, 1993 pentru argumente în favoarea posibilității prezenței diviziunii de clasă).

—Acesta este încă un motiv de îndoială asupra extinderii occidentalizării în sfera politicului. Într-adevăr ne-am putea aștepta la o inversare a patternurilor vestice convenționale; în fostele țări comuniste ne-am aștepta să întâlnim partide "de stânga" care să favorizeze intervenția guvernamentală, iar redistribuirea să fie susținută mai ales de managerii și administratorii proveniți din structurile anteriorului regim socialist.

Întrebarea noastră inițială este una simplă. Există vreun indiciu că divizarea în clase sociale, care s-a dovedit relativ importantă în conflictele politice din Vest, să aibă vreo valoare în înțelegerea diviziunii politice în Europa de Est actuală?

Culegerea datelor

Ne aflăm în plin proces de realizare a cercetării pe tema "Apariția formelor de reprezentare și participare politică în Europa de Est", în 11 țări est-europene (bursa ESRC nr. y 309 25 3025) acordată pentru G. Evans,

S. Whitefield, A. Heath and C. Payne. În prezent avem date din opt țări. Cercetarea de teren a fost realizată în colaborare cu echipe academice din 8 țări: Dr. A. Vardomatsky (Belarus); Dr. V. Topalova (Bulgaria); Dr. R. Alisauskene (Estonia și Lituania); Dr. M. Ziolkowski (Polonia); Prof. I. Mărginean (România); Prof. V. Yadov (Rusia); Dr. N. Churilov (Ucraina).

Toate eșantioanele naționale sunt de tip stratificat probabilist pentru populația în vârstă de 18 ani și peste. Tehnicile de eșantionare și procedurile de stratificare au variat considerabil în cele opt țări: în unele eșantionarea cu un pas de 100 a fost considerată mai fidelă, în altele au fost preferate listele electorale, iar în altele au fost adoptate pentru selecția finală a respondenților proceduri de eșantionare aleatoare folosind grila Kish. Fiecare din aceste strategii a fost considerată a fi cea mai eficientă abordare în fiecare din țările în care a fost utilizată. Substituirea respondenților nu a fost permisă. Informația din Belarus este încă în curs de procesare.

Rata de răspuns este în general mare, în ciuda dificultăților de contactare din diferitele țări. Atât cât putem spune, având în vedere scăpările datelor oficiale, tendințele de non-răspuns sunt predictibile ca și cele din Vest. Comparabile cu datele din recensământ, cei care nu răspund tind să fie persoane mai în vârstă sau cu niveluri mai scăzute de educație. Non-răspunsurile au rezultat în principal din refuzuri sau imposibilitatea contactării.

Chestionarele au fost pretestate în fiecare țară pe loturi de 50-100 persoane urmărindu-se finalizarea în vederea cercetării principale. Retroversiunea itemilor a durat câteva luni de ajustări succesive. Această operație a fost ușurată de prezența vorbitorilor de limbă slavonică în echipa engleză, a traducătorilor, precum și de contribuția colaboratorilor din Europa de Est, care au adus informații suplimentare privind importanța politică a problemelor examinate.

CLASA SOCIALĂ ȘI POLITICA ÎN EUROPA DE EST

Toate interviurile au fost realizate la domiciliul respondenților prin conversație față-în-față. Operatorii de interviu au fost în general persoane calificate și care au primit un instructaj special în vederea depășirii celor mai multe dificultăți apărute la completarea chestionarelor. Calitatea înregistrărilor a fost controlată prin intermediul unui studiu ulterior pe un lot conținând 10% din respondenții care au fost selectați aleator și care au fost re-intervievați câteva săptămâni mai târziu, în parte pentru a vedea dacă operatorii au obținut informația solicitată.

Măsurarea claselor sociale

S-au strâns informații amănunțite în legătură cu statutul ocupațional și al formei de încadrare în muncă. Pe baza acestora, la timpul cuvenit, va fi posibilă construirea unei

scheme a claselor cum este cea a lui Goldthorpe (care poate sau nu, desigur, să fie adecvată și pentru Europa de Est).

Totuși, în acest articol, am început cu o schemă mai simplă de autocodificare. Respondenții au fost solicitați să se plaseze singuri într-una din șase categorii. Ei au fost întrebați:

Iată o listă a grupurilor sociale întâlnite astăzi. Căruia dintre aceste grupuri simțiți că îi aparțineți?

1. muncitori
2. întreprinzători
3. manageri sau administratori
4. intelectuali
5. țărani
6. nici unul dintre acestea

Distribuția claselor în cele opt țări este dată în tabelul 1.

Tabel 1: Identificarea clasei sociale

	Bel	Bul	Est	Lith	Pol	Rom	Russ	Uk
muncitori	32	34	44	35	40	44	37	35
întreprinzători	3	3	5	5	3	4	5	3
manageri etc.	7	3	7	5	3	2	7	6
intelectuali	31	28	16	20	19	26	26	23
țărani	13	18	9	14	13	15	7	16
nici unul	13	15	20	20	23	9	18	17
total	99%	101%	101%	99%	101%	100%	100%	100%
N	1199	1919	2029	2000	1727	1621	2023	2537

Categoria țăranilor este mai mică decât ne-am putut aștepta, în vreme ce categoria intelectualilor este mai degrabă mai largă. Examinarea atentă a codurilor ocupaționale arată că mulți muncitori agricoli se autodefinesc ca muncitori, în timp ce o anumită categorie de funcționari tinde să se plaseze în rândurile intelectualilor. De

asemenea mulți manageri și administratori s-au inclus în categoria intelectualilor (pentru acest motiv, ulterior, în cadrul articolului, am unit aceste două categorii). Categoriile din tabelul 1 nu trebuie totuși privite ca oferind o descriere a distribuției ocupaționale în Europa de Est; mai curând descriu patternul identificării subiective de grup.

Este util să controlăm caracteristicile acestor grupuri. Multe din îndoielile asupra valorii explicative a clasei în Europa Răsăriteană decurg din presupunerea că piața și situația de muncă a claselor sunt foarte diferite de cele din Vest. Aceste categorii nu înseamnă același lucru pentru vest-europeni, cu cadrele lor de

referință occidentale, ca pentru respondenții din țările est-europene.

Avem informații substanțiale despre caracteristicile muncii și ale situațiilor de piață ale respondenților: în special beneficiile suplimentare, situația încadrării și calificările. Ilustrăm toate acestea cu datele din România.

Tabel 2: Caracteristicile clasei în România

	% încadrați	% lucrător pe cont propriu	% neangajat	% școală post liceală	% pensionat	N
muncitori	69	3	7	6	27	725
întreprin- zători	85	48	1	30	7	65
manageri	94	3	0	80	18	35
intelectuali	68	3	2	70	27	427
țărani	51	35	1	2	38	237
nici una	36	2	14	19	34	137

Aceasta este într-adevăr o diferență majoră față de Vest în ceea ce privește patternul beneficiilor: cu excepția întreprinzătorilor nu găsim diferențe de clasă în schemele de pensionare, a asigurărilor de boală și altele asemenea pe care le găsim în Vest. Evident, aici este o moștenire importantă a ordinii socialiste care tindea să reducă diferențele intereselor de clasă. În alte privințe însă, patternul este unul familiar. Astfel, muncitorii au rate mai ridicate de șomaj decât managerii ori intelectualii. De altfel este liniștitor să observăm că subiecții care nu s-au identificat cu nici unul dintre grupurile noastre sociale au tins să se situeze în afara pieței muncii și cine ar putea stabili rațional că această tendință nu se confirmă și în cazul categoriilor socio-economice.

Atitudinile politice

Am administrat un număr de scale diferite pentru a stabili tipurile de valori ale claselor care au putut fi găsite, dar am început cu o versiune extinsă a scalei pe care am construit-o pentru Occident. Scala măsoară în special atitudinile în legătură cu intervenția guvernamentală și piața liberă și am denumit-o "scala socialism/laissez faire" (Heath, Evans și Martin, 1993).

Sunt șase itemi în varianta engleză, dar am lărgit-o până la zece pentru Europa de Est. Acești zece itemi sunt:

1. Statul nu trebuie să intervină în afaceri și comerț.
2. Salariații obișnuiți obțin corect partea lor din avuția națiunii.

CLASA SOCIALĂ ȘI POLITICA ÎN EUROPA DE EST

3. Există o lege pentru bogați și una pentru săraci.
4. Nu este nevoie de sindicate puternice pentru a proteja condițiile de muncă și salariile angajaților.
5. Întreprinderea privată este calea cea mai bună pentru a rezolva problemele economice ale României.
6. Serviciile publice și ramurile industriale majore ar trebui să fie în proprietatea statului.
7. Diferențele mari de venit sunt necesare pentru prosperitatea României.
8. A permite obținerea unui profit din afaceri este cea mai bună cale de îmbunătățire a nivelului de trai al tuturor.
9. A reduce diferențele de venit dintre persoanele cu venituri ridicate și cele cu venituri scăzute este de responsabilitatea statului.

10. Statul trebuie să garanteze tuturor un venit minim.

Fiecare dintre acești itemi a fost codificat cu cinci variante de răspuns - acord total, acord, nici acord, nici dezacord, dezacord total. Am asimilat non-răspunsurile cu varianta de mijloc a scalei și am însumat răspunsurile pentru a obține o scală Likert cu un scor minim de 10 și un scor maxim de 50.

Se poate vedea că unii dintre itemi sunt orientați spre "piață", iar ceilalți spre "intervenție". Utilizarea unei scale cu formulări în pozitiv și negativ preîntâmpină efectele nedorite ale erorilor de răspuns (Schuman și Presser, 1981; Evans ș.a. 1994).

Mediile, abaterea standard și coeficienții de fidelitate alpha pentru fiecare țară sunt date în tabelul 3.

Tabelul 3: Scala valorilor socialism / laissez faire.

	Bel	Bul	Est	Lith	Pol	Rom	Rus	Ukr
media	25.4	26.0	26.7	27.0	26.5	28.5	26.0	25.4
abaterea standard	4.8	5.1	4.6	4.9	4.9	4.8	4.9	5.0
Alpha	0.64	0.68	0.59	0.66	0.58	0.50	0.63	0.65
N	1176	1846	2029	2000	1724	1600	1986	2537

Așa cum putem observa, fidelitatea scalei în fiecare țară (măsurată cu indicele alpha-Cronbach) este destul de bună. Fidelități mai bune ar putea fi ușor obținute cu o scală numai în pozitiv. Am putea de asemenea observa că aceste fidelități pentru scala celor zece itemi nu sunt mai mari decât cele obținute în Marea Britanie cu o versiune cu șase itemi. Aceasta ar putea indica o consistență normativă mai slabă în ceea ce privește valorile referitoare la socialism/laissez faire în Europa de Est, dar în aceeași măsură ar putea indica faptul că itemii noștri sunt mai adecvați abordărilor occidentale (a se vedea Heath, 1986, pentru lămurirea diferitelor forme ale consistenței

atitudinilor). Vom putea să urmărim aceasta în lucrări mai recente deoarece am inclus deja în chestionar itemi desemnați inițial în mod specific pentru Polonia, dar utilizați pentru contextul est european.

Cumulând toate acestea, datele cuprinse în tabelul 3 sugerează că ceea ce am numit valori referitoare la socialism/laissez faire au o anumită coerență normativă printre respondenții din Europa de Est și aceasta pentru că dimensiunea ideologică clasică occidentală poate să aibă o anumită valoare explicativă în noile democrații în formare. Mergem chiar mai departe în a considera relația dintre aceste valori și clasa socială ca fiind subiectivă.

Tabelul 4: Identificarea de clasă și valorile *laissez faire*

	Bel	Bul	Est	Lith	Pol	Rom	Rus	Ukr
întreprinzători	30.3	29.6	30.0	31.1	30.5	31.3	29.7	29.7
intelectuali	25.8	26.7	27.0	27.7	27.5	30.4	25.9	25.7
muncitori	24.6	24.8	26.0	26.2	26.0	27.6	26.0	24.8
țărani	24.2	25.7	27.0	25.0	26.0	27.2	24.8	24.9
nici una	26.0	26.8	26.5	27.7	26.4	28.2	25.7	25.7
toate	25.4	26.0	26.6	27.0	26.5	28.5	26.0	25.4

În fiecare țară am găsit diferențe semnificative din punct de vedere statistic între clase, și de altfel sunt în aceeași direcție în care ne-am fi așteptat să le vedem în Marea Britanie. Întreprinzătorii constituie grupul cel mai potrivit să favorizeze piața liberă, urmat la distanță considerabilă de către intelectuali. Țăranii și muncitorii în aproape toate cazurile sunt mai înclinați în a favoriza intervenția statului.

Am realizat o copie identică a acestui pattern utilizând alți itemi desemnați special pentru contextul Europei de Est. Rezultatul pare să fie unul viguros.

Comportamentul de vot în România

După cum este cunoscut, în România a avut loc o Revoluție sângeroasă care a dus la înlăturarea lui Ceaușescu. Procesul post-revoluționar s-a dovedit a fi mareat de multe dificultăți în constituirea și funcționarea instituțiilor democratice.

Următoarea noastră întrebare este în ce măsură diferențele de clasă se autodescoperă în comportamentul politic ca și în atitudinile socio-politice.

Aici am urmărit votul în cele două scrutinuri pentru alegerea președintelui țării în 1992 (27 septembrie și 11 octombrie). În

primul tur de scrutin au fost 6 candidați: Ion Iliescu, Emil Constantinescu, Gheorghe Funar, Caius Traian Dragomir, Mircea Druc, Ioan Mânzatu. În cel de-al doilea, numai primii doi s-au menținut în competiția câștigată de Iliescu.

Ion Iliescu a fost susținut de către partidul de guvernământ, PDSR (desprins din FSN, format imediat după Revoluție) și de alte partide de stânga. Emil Constantinescu a fost candidatul Convenției Democratice, o alianță de cinci partide (PNTCD, PAC, PL 93, PSD, Partidul Ecologist și diferite organizații precum Asociația Foștilor Deținuți Politici din România). El a fost de asemenea susținut de către UDMR, care a avut liste separate în cazul alegerilor pentru Camera Deputaților și Senat, dar care s-a asociat Convenției Democratice pentru alegerile prezidențiale.

În ceea ce-i privește pe ceilalți candidați, Gheorghe Funar a fost reprezentantul PUNR, Caius Traian Dragomir pentru PD (FSN), Mircea Druc, din Republica Moldova, a fost susținut de câteva partide, iar Ioan Mânzatu a fost candidat din partea Partidului Republican.

În linii mari, Emil Constantinescu susținea o tranziție cât mai rapidă către piața liberă (dar toți candidații erau de acord cu o economie de piață). Apăra de asemenea necesitatea unor schimbări majore față de regimul anterior precum și întărirea

CLASA SOCIALĂ ȘI POLITICA ÎN EUROPA DE EST

democrației. Platforma domnului Iliescu, deși favorabilă schimbării, pune accentul pe continuarea politicii guvernamentale curente. Competiția nu a fost atât în ceea ce privește scopurile, precum "piața" și "democrația", cât mai ales în ceea ce privește ritmul schimbării.

Convenția Democratică argumenta în mai mare măsură acceptarea standardelor și practicilor occidentale.

Tabelele 5 și 6 indică patternurile de vot ale claselor în cele două scrutinuri.

Tabelul 5: Votul în primul tur de scrutin al alegerilor prezidențiale din România, 1992

	I. Iliescu	E. Constantinescu	Gh. Funar	C.T. Dragomir	M. Drac	I. Mânzatu	nu au votat	N
întreprinzători	26.2	53.8	4.6	3.1	1.5	0	10.8	65
intelectuali	39.2	42.5	5.5	2.9	2.0	2.0	6.0	452
muncitori	49.6	28.5	4.6	2.3	1.3	0.7	13.1	710
țărani	65.0	22.2	3.0	0.9	0.9	0.4	7.7	234
nici una	37.1	37.1	4.5	2.3	0.8	1.5	16.7	132
toate	46.9	33.3	4.6	2.3	1.4	1.1	10.5	1593

Tabelul 6: Votul în al doilea tur de scrutin al alegerilor prezidențiale din România, 1992

	I. Iliescu	E. Constantinescu	Nu au votat		N
întreprinzători	29.0	61.3	9.7	100.0	62
intelectuali	42.9	47.2	9.9	100.0	436
muncitori	53.2	30.3	16.5	100.0	692
țărani	68.1	23.1	8.7	99.9	229
nici una	45.3	40.6	14.1	100.0	128
toate	50.9	36.1	13.0	100.0	1547

Este o indicație mică în ceea ce privește bazele de clasă ale votului pentru candidații care s-au clasat pe locurile 4-6 în primul tur de scrutin (deși, oricum, cu un număr mic de înregistrări ar fi dificil să găsim diferențe semnificative din punct de vedere statistic). Totuși, este o diferență de clasă în ceea ce privește susținerea primilor doi candidați: Ion Iliescu beneficiind relativ mai mult de sprijinul țăranilor și al

muncitorilor, în vreme ce Emil Constantinescu de cel al întreprinzătorilor și intelectualilor. De asemenea există raporturi diferențiate în funcție de clasă. La primul scrutin prezidențial, raportul pentru întreprinzători/intelectuali și intelectuali/muncitori a fost de 1.9 la 1, iar pentru muncitori/țărani 1.7 la 1, și întreprinzători/țărani 6.2 la 1. Aceste raporturi s-au modificat puțin în cel de-al doilea scrutin.

Prin comparație, raportul salariați/muncitori, în Marea Britanie, în 1992, (pentru Laburiști împotriva Conservatorilor) a fost 5.7 la 1. Desigur, nu înseamnă neapărat că în România clasa este unul din fundamentele votului ca și în Marea Britanie. Țăranii care se autoidentifică ca atare și întreprinzătorii sunt mai curând grupuri mici în România, și așa cum am văzut diferența între cele două grupuri mari - intelectualii și muncitorii - este relativ mică în comparație cu Marea Britanie. Dar poate fi bine dovedit că diferențierile în comportamentul politic al claselor din România sunt, în mare, comparabile cu cele găsite în alte țări vest-europene, cum ar fi: Olanda sau Germania. Trebuie să notăm că există totuși o importantă diferențiere față de modelul vest-european. Fermierii și lucrătorii din ferme din Europa de Vest tind să fie în general de dreapta, pe când în România, cei care s-au

identificat țărani sunt un grup clar care este cel mai mult în favoarea intervenției statului.

În fine, să comparăm diferențele de clasă cu o parte din celelalte clivaje sociale pe care le așteptam să fie importante, în special etnia, vârsta, educația. Minoritatea etnică principală este cea maghiară (7%) care este concentrată în Transilvania și care este în principal romano-catolică ori reformată (care este desigur același pattern ca și în Ungaria) și nu ortodoxă, religia majorității etnicilor români. Așa cum am observat mai devreme, există un partid maghiar care a participat la alegerile legislative și s-a angajat în susținerea lui Emil Constantinescu în alegerile prezidențiale.

În tabelul 7 prezentăm un model de regresie logistică, adăugând etnia, vârsta și educația clasei subiective. Educația și vârsta sunt tratate ca două variabile continue.

Tabelul 7: Regresia logistică a votului în al doilea tur de scrutin în alegerile prezidențiale

	model 1	model 2	model 3	model 4
CLASA				
întreprinzători	-.82*	-1.02**	-.95*	-.79*
intelectuali	-.15	-.37	-.55*	-.13
muncitori	.51*	.57*	.53*	.39
țărani	.96***	.89***	.55	.16
ETNIA				
români		.01	.06	.19
maghiari		-3.64***	-3.68***	-3.61***
VÂRSTA				
			.03***	.03***
EDUCAȚIA				
				.25***
CONSTANTA	.07	.43	-.75	-1.61
MODELUL	61.1	284.3	322.9	338.4
N=1302				

semnificativ la: * - 0.5; ** - 0.01; *** - 0.001.

Modelul 1 arată diferențele de clasă semnificative pe care de altfel le-am evidențiat. Modelul 2 demonstrează apoi diferențe etnice foarte puternice: în fapt 92%

dintre alegătorii maghiari și-au păstrat voturile pentru E. Constantinescu în al doilea tur de scrutin. Aici etnia desființează clasa. Cu toate acestea, introducerea etniei lasă

CLASA SOCIALĂ ȘI POLITICA ÎN EUROPA DE EST

parametrii de clasă virtual neschimbați pe ansamblul eșantionului

Modelul 3 introduce variabila vârstă, iar modelul 4 variabila educație. Aceste două variabile reduc valoarea regresiei pentru categoria țărani în mod substanțial și pentru categoria muncitorilor. Astfel, faptul că țărani îl susțin pe Ion Iliescu poate fi explicat pe larg, în sens statistic, prin nivelul scăzut al educației și prin vârsta relativ înaintată. Aceste efecte puternice ale vârstei sunt consistente cu predicțiile lui Kitschelt (1992) și rezultatele pot fi interpretate ca posibile consecințe ale lipsei de resurse pe care vârstnicii și cei cu nivel

scăzut de educație trebuie să le învingă o dată cu constituirea unei societăți a pieței libere.

În concluzie, nu vrem să susținem ideea potrivit căreia clasa joacă în politica României același rol ca și în Marea Britanie, de pildă. Educația, vârsta și etnia au efecte mai mari în România. Se pare însă că o abordare a clivajelor sociale în explicarea comportamentului politic are valoare, iar prezentul articol întărește concluzia lucrărilor noastre anterioare asupra religiei și comportamentului de vot (Heath, Taylor și Toka 1993) care sugerează că patternurile existente în Europa de Est pot deja să aibă un anumit grad de similaritate cu cele din Europa Occidentală.

Note și bibliografie

- Evans, G.A., Heath, A.F., Laljee, M. și Witherspoon, S., (1994). "The measurement of left-right and liberal-authoritarian values: comparing balanced and unbalanced scales", in *Quality and Quantity*.
- Evans, G.A. and Whitefield, S. (1993) "Identifying the bases of party competition in Eastern Europe", *British Journal of Political Science*, 23, 511-538.
- Eyal, J. (1993), "Romania" în S. Whitefield, *The New Institutional Architecture of Eastern Europe*, London: Macmillan.
- De Graaf, N.D., Newbeerta, P. și Heath, A.F. (1993) "Class mobility and political preference: recent British trends in comparative context" prezentat la Conferința ESRC, *Two Decades of Social Change*, Oxford. 2 iulie 1993.
- Garnsey, E. (1975), "Occupational structure in industrialised societies: some notes on the convergence thesis in the light of Soviet experience", *Sociology*, 9, 437-458.
- Heath, A.F., Evans, G.A. and Martin, J. (1994) "The measurement of core beliefs and values: the development of balanced socialist/laissez-faire and libertarian/authoritarian scales", *British Journal of Political Science*, 24, 73-90.
- Heath, A.F., Taylor, B. și Toka, G. (1993), "Religion, morality and politics", în R. Jowell ș.a. (ed.) *International Social Attitudes: the 10th BSA Report*, Aldershot:Dartmouth.
- Heath, A.F., (1986), "Do people have consistent attitudes?", în: R. Jowell ș.a. (ed.) *British Social Attitudes: the 1986 Report*, Aldershot:Gower.
- Kitschelt, H. (1992). "The formation of party systems in East Central Europe", *Politics and Society*, 20, 7-50.
- Schuman, H. and Presser, S. (1981), *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording and Context*, New York, Academic Press.